

Συλλογικές διαπραγματεύσεις στην Ευρώπη τον 21ο αιώνα

Περίληψη

Εισαγωγή

Τα συστήματα, τα πλαίσια και οι πρακτικές συλλογικών διαπραγματεύσεων στην ΕΕ υφίστανται ορισμένες πιέσεις τα τελευταία χρόνια. Στο πλαίσιο μιας σταθερής, μακροχρόνιας μείωσης του αριθμού εταιρειών και εργαζομένων που καλύπτονται από συλλογικές συμβάσεις, οι οργανώσεις εργοδοτών και ορισμένοι πολιτικοί και εμπειρογνώμονες υποστηρίζουν ότι το σύστημα συλλογικών διαπραγματεύσεων είναι υπερβολικά στατικό και ανελαστικό. Επιμένουν ότι οι εταιρείες χρειάζονται μεγαλύτερο περιθώριο κινήσεων για να προσαρμοστούν, να προσδιορίσουν, αλλά και να αποκλίνουν από συμφωνίες υψηλότερου επιπέδου προκειμένου να ανταποκρίνονται καλύτερα στον εντεινόμενο παγκόσμιο ανταγωνισμό. Η πίεση αυτή έχει αυξηθεί από την κρίση του 2008, όταν μια σειρά κρατών μελών της ΕΕ, ανταποκρινόμενα στα υψηλά ποσοστά ανεργίας, εφάρμοσαν εργασιακές μεταρρυθμίσεις με στόχο την αύξηση της ανταγωνιστικότητας, της παραγωγικότητας και της δημιουργίας θέσεων εργασίας.

Στο πλαίσιο αυτό, στόχος της παρούσας μελέτης είναι:

- πρώτον, η καταγραφή των εξελίξεων σε όλες τις σημαντικές πτυχές των συλλογικών διαπραγματεύσεων (εκτός από τους μισθούς και τον χρόνο εργασίας που έχουν αναλυθεί ξεχωριστά από το Eurofound) κατά τη διάρκεια των τελευταίων 15 ετών και η εξέτασή τους με στόχο τον προσδιορισμό μακροχρόνιων τάσεων και προοπτικών, καθώς και αλλαγών που επήλθαν λόγω της κρίσης*
- δεύτερον, η διερεύνηση του τρόπου και του βαθμού στον οποίο οι εξελίξεις και οι τάσεις αυτές ενδέχεται να αντικατοπτριστούν, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, στις συλλογικές διαπραγματεύσεις τα προσεχή έτη.

Η μελέτη έχει ως στόχο να παράσχει μια φρέσκια ματιά σε υφιστάμενα αλλά συχνά αποσπασματικά στοιχεία για τον εντοπισμό ομοιοτήτων και διαφορών στις εξελίξεις, καθώς και συγκλίσεων και αποκλίσεων, υιοθετώντας μια πολυδιάστατη και όχι μονοδιάστατη προσέγγιση.

Πλαίσιο πολιτικής

Τα τελευταία χρόνια και στο πλαίσιο συζητήσεων σχετικά με την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών οικονομιών και αγορών εργασίας σε μια όλο και πιο παγκοσμιοποιημένη οικονομία, οι κύριοι εμπλεκόμενοι

φορείς, καθώς και οι εθνικοί και ευρωπαϊκοί φορείς χάραξης πολιτικής έχουν επιδείξει μεγαλύτερο ενδιαφέρον στον ρόλο των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Εξαιτίας σημαντικών και εκτενών νομικών μεταρρυθμίσεων που προκάλεσαν μείζονες αλλαγές και διαταραχή στα εθνικά συστήματα, ο διάλογος περί συλλογικών διαπραγματεύσεων και του ρόλου τους έχει επίσης πολωθεί από το 2008. Οι οργανώσεις εργοδοτών τονίζουν ότι η αποκέντρωση, η χαλάρωση του κεντρικού συντονισμού και η αυξανόμενη χρήση από εταιρείες πρακτικών απόκλισης από συλλογικές συμβάσεις υψηλότερου επιπέδου, είναι απαραίτητα εργαλεία, τα οποία δίνουν στις εταιρείες τη δυνατότητα να προσαρμόζονται στην αυξανόμενη πίεση του παγκόσμιου ανταγωνισμού. Αντίθετα, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις τονίζουν ότι οι αλλαγές αυτές έχουν ως αποτέλεσμα την επιδείνωση των συνθηκών εργασίας και την καθοδική πορεία των μισθών, την αύξηση του αθέμιτου ανταγωνισμού και την απώλεια της αλληλεγγύης και της κοινωνικής διάστασης των συλλογικών διαπραγματεύσεων πέρα από το εταιρικό επίπεδο.

Ο διάλογος αυτός εγείρει ερωτήματα σχετικά με τον μελλοντικό ρόλο των συλλογικών διαπραγματεύσεων, τόσο σε ό,τι αφορά το ουσιαστικό ζήτημα των διαπραγματεύσεων μισθών και συνθηκών εργασίας σε εταιρικό επίπεδο, όσο και σε ό,τι αφορά την ευρύτερη διάσταση της συμβολής τους στην ποιότητα του εργασιακού και κοινωνικού βίου στην κοινωνία συνολικά και στη γενικότερη οικονομική και κοινωνική σταθερότητα.

Βασικά πορίσματα

- Οι οργανώσεις κοινωνικών εταίρων έχουν βιώσει αρκετά διαφορετικές αλλαγές σε σχέση με την πυκνότητα συμμετοχής και την οργανωτική αναδιάρθρωση. Η ένταση των αλλαγών διαφέρει επίσης μεταξύ γεωγραφικών περιοχών, αντικατοπτρίζοντας διαφορετικά στάδια ανάπτυξης.
- Από άποψη τριμερών και διμερών πρακτικών, είναι μικρός ο αριθμός των κοινών τάσεων ή μοντέλων ανάπτυξης που διακρίνονται στην Ευρώπη. Οι αλλαγές που έχουν σημειωθεί από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και, ειδικότερα, οι επιπτώσεις της κρίσης του 2008 αύξησαν τις ουσιαστικές διαφορές στον ρόλο, τη δυναμική και την επίδραση των τριμερών και διμερών πρακτικών.

- Η ανάλυση του αντικειμένου και της εφαρμογής των συλλογικών συμβάσεων δείχνει, με σημαντικές χρονικές αποκλίσεις, μια κοινή και ισχυρή τάση σύγκλισης προς μεγαλύτερη ελαστικότητα, παρέχοντας έτσι τη δυνατότητα στις εταιρείες να αποκλίνουν από τις συλλογικές συμβάσεις σε υψηλότερο επίπεδο.
- Η συνολική τάση προς μεγαλύτερη «εξατομίκευση» ή «κατακερματισμό» των διαδικασιών συλλογικών διαπραγματεύσεων περιλαμβάνει σημαντικές διαφορές μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ σε ό,τι αφορά τα συστήματα διαπραγμάτευσης (πολυεπίπεδες διαπραγματεύσεις έναντι διαπραγματεύσεων σε εταιρικό επίπεδο), τον ρόλο της νομοθεσίας, τη συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων στις μεταρρυθμίσεις και τη φύση των αλλαγών.
- Η ανάλυση των νομοθετικών μεταρρυθμίσεων και άλλων εξελίξεων πριν και μετά το 2008 καταδεικνύει ότι η κρίση έχει επιταχύνει την επέλευση αλλαγών στις διαδικασίες συλλογικών διαπραγματεύσεων σε συγκεκριμένες χώρες, στις περισσότερες περιπτώσεις χωρίς ιδιαίτερη οργάνωση, με μια σειρά αρνητικών και δυσμενών επιπτώσεων. Αντίθετα, σε ορισμένα κράτη μέλη, ένας μικρός αριθμός πρωτοβουλιών και εξελίξεων έχουν ως στόχο την αποκατάσταση μιας σχετικής ισορροπίας μεταξύ ευελιξίας και συντονισμού στη διεξαγωγή των συλλογικών διαπραγματεύσεων.
- Σε ό,τι αφορά τα θέματα που εξετάζονται κατά τις συλλογικές διαπραγματεύσεις και την ικανότητα επηρεασμού των εργατικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και προτύπων σε επίπεδο ανώτερο από αυτό της εταιρείας, παρατηρείται ένα σημαντικό χάσμα μεταξύ δύο μεγάλων ομάδων κρατών μελών, στη μία εκ των οποίων σημειώθηκε διεύρυνση των θεμάτων, ενώ στην άλλη περιορισμός. Οι κινητήριες δυνάμεις πίσω από τις εξελίξεις αυτές ποικίλλουν και υπάρχουν ενδείξεις ότι το εν λόγω χάσμα έχει διευρυνθεί από την κρίση του 2008.
- Όπως προκύπτει από ανάλυση που στηρίζεται σε μια ευρέως χρησιμοποιούμενη τυπολογία συστημάτων εργασιακών σχέσεων στην ΕΕ, τα όρια μεταξύ των ομάδων έχουν γίνει πιο διαπερατά και δυσδιάκριτα κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες και ειδικότερα από το 2008 και έπειτα. Υφίστανται πλέον περισσότερες διαφορές παρά κοινά σημεία μεταξύ των χωρών της κεντροανατολικής ομάδας εργασιακών σχέσεων (Βουλγαρία, Τσεχική Δημοκρατία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σλοβακία, Σλοβενία και χώρες της Βαλτικής) και αυτών της ομάδας χωρών του Νότου (Κροατία, Γαλλία, Ελλάδα, Ιταλία, Πορτογαλία και Ισπανία). Παρότι οι

διαφορές στην ομάδα κεντροδυτικών χωρών (Αυστρία, Βέλγιο, Γερμανία, Λουξεμβούργο και Κάτω Χώρες) έχουν αυξηθεί, οι ομοιότητες στην ομάδα αυτή παραμένουν πιο σταθερές. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται και από αξιολογήσεις που πραγματοποιήθηκαν από τους ίδιους τους κοινωνικούς εταίρους σε εθνικό επίπεδο: οι ομάδες χωρών που έχουν παρόμοιες αξιολογήσεις είναι ιδιαίτερα ετερογενείς και δεν αντικατοπτρίζουν διαφορετικές ομάδες μοντέλων εργασιακών σχέσεων ή απλές διακρίσεις Ανατολής-Δύσης και Βορρά-Νότου.

Δείκτες Πολιτικής

Λαμβάνοντας υπόψη τις διάφορες εξελίξεις και τις συχνά αντικρουόμενες τάσεις, τα κύρια ζητήματα που καλούνται να εξετάσουν οι φορείς χάραξης πολιτικής είναι:

- ο βαθμός στον οποίο η τάση προς περιορισμό των βασικών λειτουργιών των συλλογικών διαπραγματεύσεων εμμένει, έτσι ώστε να θεωρείται απλός μηχανισμός για τον καθορισμό μισθών σε ένα πλαίσιο που καθορίζεται μόνο από τις εταιρικές επιδόσεις, την ανταγωνιστικότητα και την παραγωγικότητα*
- ή το κατά πόσο θα έχει διάρκεια μια πιο σφαιρική διάσταση των συλλογικών διαπραγματεύσεων, σε σχέση με την κοινωνική ένταξη, την ισότητα, την αποφυγή του αθέμιτου ανταγωνισμού και τον επηρεασμό των συνθηκών απασχόλησης και εργασίας, καθώς και σε σχέση με την κατανομή του εισοδήματος και του πλούτου ευρύτερα, οι επιπτώσεις της οποίας (διάστασης) δεν περιορίζονται μόνο στους εργαζόμενους που καλύπτονται απευθείας από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις.

Σύμφωνα με το ερευνητικό αυτό πρόγραμμα, η εξέλιξη και των δύο διαστάσεων των συλλογικών διαπραγματεύσεων, της στενότερης και της ευρύτερης, από τα τέλη της δεκαετίας του '90 και έπειτα χαρακτηρίζεται από αυξανόμενη έλλειψη ισορροπίας με δυσμενείς συνέπειες για την ευρύτερη διάσταση που είναι πιο προσανατολισμένη στην αλληλεγγύη.

Σε μια σειρά κρατών μελών, παρατηρήθηκε ότι η μη συντονισμένη και μη οργανωμένη αποκέντρωση έχει ως αποτέλεσμα μια δυσμενή πόλωση και επιπτώσεις όπως ο απότομος περιορισμός των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Στον βαθμό που υπονομεύουν την ευρύτερη διάσταση των συλλογικών διαπραγματεύσεων, οι επιπτώσεις αυτές ενδεχομένως αντικατοπτρίζουν ανησυχητικές τάσεις που υποδαυλίζουν τις δίκαιες και χωρίς αποκλεισμούς αγορές εργασίας, καθώς και τις κοινωνικές συνθήκες.

Περισσότερες πληροφορίες

Η έκθεση *Collective bargaining in Europe in the 21st century* (Συλλογικές διαπραγματεύσεις στην Ευρώπη τον 21ο αιώνα) διατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.eurofound.europa.eu/publications.

Για περισσότερες πληροφορίες, επικοινωνήστε με τον κ. Ricardo Rodríguez Contreras, υπεύθυνο έρευνας, στην ηλεκτρονική διεύθυνση rrc@eurofound.europa.eu.